

УДК 93/94 (477.83/.86)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.08>

ВІЗІЯ ПОЛІТИЧНОГО МАЙБУТНЬОГО ГАЛИЧИНИ У ПРАЦЯХ МИХАЙЛА ЛОЗИНСЬКОГО ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1918)

Клок Василь,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії і філософії

Львівського торговельно-економічного університету

(Львів, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-2613-2007

У статті аналізується генезис візії політичного майбутнього Галичини в працях М. Лозинського періоду Першої світової війни (1914–1918). Методологія дослідження ґрунтується на принципах науковості, логічності та послідовності застосування історико-системного, джерелознавчих методів. Наукова новизна роботи полягає в тому, що розглядається період діяльності М. Лозинського, який слабо висвітлений українською та зарубіжною історіографією. У результаті дослідження встановлено, що на початку Першої світової війни Михайло Михайлович спостерігав за основною метою українського національного руху в Галичині – провести поділ краю за національною ознакою. Він поділяє аргументи задля реалізації цієї цілі на дві групи: внутрішні та зовнішні. До перших автор відносить гострий національний та, ним самим спричинений, соціальний антагонізм в Галичині. До зовнішніх факторів, які, на думку автора, належить формування в перспективі з українського коронного бар'єрного краю від поширення в Європі впливу Росії, оскільки український національний рух, на відміну від польського, не здатний піти на компроміси з Петербургом. Згодом науковець злегка трансформував свої погляди на майбутнє Галичини. У своїх подальших працях М. Лозинський стверджує, що український національний рух мав посилити співпрацю з Четверним союзом. Оскільки, на думку автора, в держав Четверного союзу не було планів анексувати українські території, на відміну від Росії, яка вважала Галичину частиною своєї історичної спадщини. Відень та Берлін бачили як одну з основних цілей у I світовій війні ослаблення Російської імперії. Здійснення даних намірів планувались шляхом побудови Української держави. У такій ситуації український національний рух мав спиратися на сили Четверного союзу. За його підтримки планувалось сформувати автономний австрійський край у складі українських етнографічних областей Буковини та Галичини. Землі новоствореної провінції мали бути об'єднаними із захопленими австро-угорськими військами теренами в один державний організм під управлінням Габсбургів.

Ключові слова: Галичина, Австро-Угорщина, Четверний союз, Російська імперія, національний рух, автономія, Перша світова війна.

Klok Vasyl. The vision of the Galicia political future in the works of Mykhailo Lozynsky during the First world war (1914–1918)

The article is analyzed the genesis of the vision's Galicia political future in the writings of M.M. Lozynsky during the First World War (1914–1918). The research methodology is based on the principles of scientificity, logic and the application sequence of historical – systemic, source – scientific methods. The scientific novelty of the work examines the period M. Lozynsky's activity, which is poorly covered by Ukrainian and foreign historiography. As a result of the research it was established that at the beginning of the First World War, Mykhailo Mykhailovych studied the main goal of the Ukrainian national movement in Galicia to divide the region according to national grounds. He shares the arguments for the realization of this aim into two groups – internal and external. To the first ones, the author refers acute national and, caused by him, social antagonism in Galicia. To the external factors, which, to the author's mind, belong to the formation in the perspective of the Ukrainian crown barrier region from the spread of Russian influence in Europe, because the Ukrainian national movement, unlike the Polish one, is unable to make compromises with St. Petersburg. Further, the scientist transformed his views on the future of Galicia. In his later works, M. Lozynsky claims that the Ukrainian national movement should have strengthened cooperation with the Fourth Union. As long as, according to the author, the states of the Fourth Union had no plans to annex Ukrainian territories, unlike Russia, which considered that Galicia is a part of its historical heritage. Vienna and Berlin saw one of the main goals in the First World War; the weakening of the Russian Empire. The implementation of these intentions was planned through the construction of the Ukrainian state. In such situation, the Ukrainian national movement had to rely on the forces of the Fourth Union.

Thanks to his support, it was planned to form an autonomous Austrian area within the Ukrainian ethnographic regions of Bukovyna and Galicia. Lands of the newly created province were to be united with the territories captured by the Austro-Hungarian troops into one state body under the control of the Habsburgs.

Key words: Galicia, Austria-Hungary, Fourth Union, Russian Empire, national movement, autonomy, First World War.

Постановка проблеми. Український національний рух пройшов довгий та складний шлях свого формування. Західноукраїнські землі завжди були одним із важливих центрів такого розвитку. Тому без дослідження наукових праць про національні та державотворчі процеси в Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. складно сформулювати повну картину політичної історії українського народу. Протягом I світової війни питання стосовно формування автономного українського краю у складі Австро-Угорщини займало вагоме місце для славного українського політика та публіциста М.М. Лозинського. Він був представником лівого соціалістичного руху. Досить важливим є аналіз бачення державотворчих процесів у Галичині представниками різних політичних сил.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Уперше про політичну діяльність М.М. Лозинського під час I світової війни згадує у своїй розвідці К. Левицький [4, с. 723]. Після закінчення II світової війни на заході вийшли дослідження, які присвячені аналізу робіт М.М. Лозинського [2]. Тепер, після проголошення незалежності України, вийшла у друк низка досліджень, присвячених різним аспектам наукової діяльності автора (А. Каппелер [3, с. 106–108], А. Нагірняк [7, р. 87–91], С. Осадчук [8, с. 174–178], [9, с. 147–154], О. Сухий [10, с. 162–178]).

Мета статті – проаналізувати генезис поглядів М.М. Лозинського на політичне майбутнє Галичини протягом Першої світової війни (1914–1918).

Виклад основного матеріалу дослідження. Михайло Михайлович Лозинський – український публіцист, політичний діяч, дипломат, правознавець, біограф, літературознавець, перекладач, театральний критик. Михайло Михайлович народився 30 липня 1880 р. у с. Бабине, Калуського повіту (нині с. Бабин – Зарічний Калуського району Івано-Франківської області). Після закінчення академічної гімназії, 1900 р. вступив на юридичний факультет Львівського університету. У 1901–1903 рр. М.М. Лозинський навчався на юридичному факультеті Віденського університету. Згодом разом із дружиною жив у Цюріху (Швейцарія). Через нестачу фінансових можливостей український діяч був змушений повернутися із сім'єю до Львова, де він працював як журналіст, літератор та перекладач. Михайло Михайлович став знаним публіцистом, зокрема довголітнім членом редакції щоденної газети «Діло» у Львові, співробітником часописів «Гасло» у Чернівцях, «Громадська думка», «Рада» у Києві та ін. [1, с. 159]. Розпочалася I світова війна, тоді відомий діяч перебував у Відні, де здобував ступінь доктора права в місцевому університеті. У 1914–1917 рр. активно співпрацював із політичною організацією «Союз визволення України». Протягом 1914–1918 рр. вийшли у друк праці: «Утворення українського коронного краю в Австрії» (1915), «Українська Галичина – окремий коронний край» (1915), «Галичина в житті України» (1916). У цих роботах М. Лозинський послідовно обстоював потребу поділу Галичини за національною ознакою.

У вступі до праці «Утворення українського коронного краю в Австрії» активний діяч констатує, що поділ Галичини на українську та польську частини є основною метою українського народу [6, с. 1]. Протягом 1847–1850 рр. український національний рух майже досяг цієї мети. Проте після придушення революції 1848 р. австрійська влада почала ігнорувати цю проблему. Таким чином, почалось загострення польсько-українського протиріччя в провінції, яке використовували вороги Австрії. Тому, на думку автора, поділ провінції відповідав не тільки інтересам українців та поляків, але й державним потребам австрійської монархії.

Крім того, М.М. Лозинський ставить собі за мету «дати огляд всієї дотеперішньої історії наших змагань до визволення нашого краю в Австрії з-під іноземного політичного панування і збудування в ній основ політичного життя» [6, с. 2]. Цією історичною ретроспективою автор хотів переконати українську спільноту в необхідності напруження усіх своїх сил, щоб «завершити те, що розпочали наші предки в хвилих інакшого перелому в 1848 р.» [6, с. 2].

У другому розділі «Історичні уваги про Галичину та її прилучення до Австрії» М. Лозинський проаналізував історичний розвиток західноукраїнських земель, починаючи з Київської Русі. Він підкреслював український етнічний характер цих територій з епохи Середньовіччя. Автор звертає увагу на факт формування на цих теренах Галицько-Волинської держави – послідовниці Київської Русі [6, с. 4]. У цьому розділі автор досліджує правові підстави анексії Галичини Австрією після першого поділу Польщі. М. Лозинський виводить претензії Відня на західноукраїнські землі з подій, що трапились після смерті галицько-волинського князя Романа в 1205 р. Взвзявши до уваги ситуацію, яка склалася, угорський король увів свої війська до Галича і прийняв титул «короля Галичини й Володимирії». Ця окупація тривала недовго, проте титулування залишилося за угорськими монархами [6, с. 5]. Тому й не дивно, що в 1775 р. австрійська імператриця Марія Тереза, яка водночас була угорською королевою, використала цей факт для підсилення своїх претензій на Галичину. В кінці розділу Михайло Михайлович розглядає етапи інкорпорації західноукраїнських земель у складі Габсбурзької монархії.

Особливу увагу у своїй роботі автор звертає на революційні події 1848–1849 рр. в Австрійській імперії. Через свою «ліву» політичну доброзичливість, діях не сконцентровується на боротьбі з «реакційним» монархічним режимом, він зосереджується на вирішенні «українського питання» в провінції. М. Лозинський аргументує доволі суперечливу тезу про те, що *«австрійська влада мала намір поділити Галичину відповідно до її історично-національного характеру на дві окремі провінції»* [6, с. 7]. Проте така позиція мала ситуаційний характер. Австрійська влада хотіла використати національні та соціальні суперечності в Галичині, щоб придушити місцевий революційний рух. Австрійський уряд, збентежений революційними подіями, спочатку пішов назустріч деяким вимогам українців. Зате, коли революцію було придушено, він виконав лише одну обіцянку: наприкінці 1848 р. заснував у Львівському університеті кафедру української мови, яку очолив Я. Головацький [11, с. 168].

Завершенням революції 1848 р. в Галичині М. Лозинський називав утворення та діяльність Головної Руської Ради у Львові. Її основні завдання він вбачав у поділі провінції (утворення з української її частини окремої української провінції) [6, с. 9].

Згодом М. Лозинський аналізує боротьбу Головної Руської Ради за формування окремої української провінції в Австрійській імперії. Він підкреслює, що представницький орган українського народу задля досягнення своїх цілей обрав тактику написання петицій до центральних властей [6, с. 15]. У такий спосіб Михайло Михайлович, ймовірно, мав намір підкреслити лояльність українського національного руху до Відня. Інакше, на відміну від поляків, які в 1848 р. обрали шлях збройної боротьби, українці ніколи не відрізнялися сепаратистськими нахилами. Такими словами автор звертається й до віденських властей у своїй брошурі, переконуючи їх у доцільності підтримки українського національного руху протягом I світової війни.

У розділі «Польська протиакція» М. Лозинський досліджує протидію польської політичної еліти спробам поділу Галичини. Поляки зуміли, в першу чергу, здійснити свій задум завдяки зв'язкам польської аристократії з віденською урядовою громадою. Крім цього, послі в першому скликаному після революції австрійському парламенті були опозиційно налаштовані до Відня і тому не сприймали ідею поділу Галичини за національною ознакою [6, с. 18]. Іншим елементом протидії українському національному руху був сформований полонізованими українцями «Руський собор». Ця організація із самого початку своєї діяльності зайняла пропольську позицію. «Руський собор» надсилав до австрійського уряду петиції, які дискредитували Головну Руську Раду та вимагали не здійснювати поділ Галичини. На їхню думку, така позиція була б небезпечною для українському народу, оскільки через поділ провінції велика кількість українців залишилась в західній частині краю та була б приречена на полонізацію [6, с. 23]. У подальшому тексті брошури автор досліджує взаємну польсько-українську петиційну кампанію, аналізує письмо серії брошур: «за» та «проти» поділу Галичини [6, с. 21–32].

У наступних розділах науковець аналізував спроби українських парламентарів досягнути поділу Галичини за національним характером в австрійській раді. Вони полягали в затвердженні проєктів нової конституції Австрії, де б закріплювався український характер східної частини краю [6, с. 32–471]. Проте їхні зусилля зазнали невдачі. Новий імператор, Франц Йосип II, зумів придушити революцію в імперії та розпустив парламент. 4 березня 1848 р. влада видала нову конституцію. У ній Галичина продовжувала бути єдиною адміністративною одиницею [6, с. 53–54]. Після революції 1848 р. австрійська влада пішла на широкий компроміс з польською аристократією. В обмін на лояльність до Відня поляки одержали реальну владу в Галичині.

В останньому розділі праці «Утворення українського коронного краю в Австрії» М. Лозинський зосередився на доведенні необхідності формування окремого українського коронного краю. Він розділяє аргументи на дві групи – внутрішні та зовнішні. До перших автор відносить гострий національний та ним самим спричинений соціальний антагонізм на терені: «Існування провінції в теперішньому стані є виключно місцем боротьби, де стояли супроти себе гнобителі й поневолені, яких боротьба ведеться, з одного боку, за панування, а з іншого – за визволення, стаючи кожного разу жорстокішою. Певна сутичка не тільки зменшила розвиток здібності країни, а й, щоразу, даремно виявлялася на загальному розвитку держави» [6, с. 70].

До зовнішніх факторів, на думку автора, належить формування в перспективі з українського коронного бар'єрного краю від поширення в Європі впливу Росії [6, с. 74], оскільки український національний рух, на відміну від польського, не здатний піти на компроміси з Петербургом. Коли ж австрійський уряд залишить за поляками домінуючі позиції в адміністрації Галичини, такий спосіб поширення москвофільських волевиявлень серед українського населення краю та забезпечить розповсюдження антиавстрійських поглядів на Наддніпрянській Україні [6, с. 71].

До слабких аспектів праці, а саме «Утворення українського коронного краю в Австрії», можна віднести відсутність чіткої картини розвитку окремого українського коронного краю. Даній тематиці автор приділяє недостатньо уваги. Так, конституція нового коронного краю мала базуватися на кшталт інших автономних одиниць імперії [6, с. 75]. Автор відстоює потребу національної автономії польського населення краю, незважаючи на її конкретизацію. Також М. Лозинський захищає потребу включення до складу Галичини окупованих австрійською армією територій Наддніпрянської України [6, с. 75].

У праці «Утворення українського коронного краю в Австрії» є багато виявлених слабких моментів. У першу чергу, М. Лозинський приділяє забагато уваги історичній ретроспективі розвитку Галичини, також наведено небагато конкретики щодо майбутнього економічного, соціального, політичного розвитку краю, поверхово згадується лише потреба забезпечення автономії польському населенню та цілковито оминається «єврейське питання», незрозуміло аргументуються переваги для держав Четверного союзу поділу Галичини. Незважаючи на ці недоліки, праця «Утворення українського коронного краю в Австрії» стала відомим взірцем в історії української політичної думки ХХ ст. та науковому доробку М. Лозинського зокрема.

Знаменитий діяч М. Лозинський в 1916 р. видав працю «Галичина в життю України». Ця робота була важливим шаблоном у розвитку політичних поглядів автора. У ній він фактично вперше перейшов від ідеї формування окремої української національної провінції у складі Габсбурзької монархії до утворення національної держави з Галичини та Наддніпрянської України, яка б перебувала у тісному зв'язку з Австро-Угорщиною та Четверним союзом.

Праця «Галичина в життю України» розпочинається з порівняння політичних та соціально-економічних умов, в яких опинився український народ у складі Австрійської та Російської імперій. Українські землі під пануванням Романових часів 1781 р. були позбавлені надлишку політичної автономії та поділені на губернії. Українські селяни були закріпачені. За словами М. Лозинського: «Україна під правно-державним оглядом стала органічною частиною Російської імперії, переходячи однакові, для цілої територіально-державної системи, стадії політичного розвитку». Щодо України, то Росія вела особливу політику з метою знищення української національної відокремленості для того, щоб не допустити розвитку української національної культури, навіть у цих незначних межах можливостей, які дає неподільний державний лад, перетворити український етнографічний матеріал «в органічну частину російської національності» [5, с. 6]. Українські етнографічні території, які опинилися у складі Австрійської держави, розвивалися за іншою політичною траєкторією. Монархія Габсбургів, незважаючи на всі свої політичні протиріччя, була більш сприятливою для розвитку демократії. Незважаючи на те, що віденський уряд самоусунувся від польсько-українського конфлікту, австрійська конституція дала кожному народу імперії можливість будувати власне національне життя. Цей факт став одним із важливих поштовхів для розвитку українського національного руху, бо, на відміну від Росії, де уряд всіляко боровся з українством, в Австрії політичні та національні права українців були захищені конституцією [5, с. 10].

Після цього на сторінках своєї роботи, М. Лозинський порівнює розвиток українського національного руху в Галичині та Наддніпрянщині. Автор стверджує що, на підросійській Україні до 1840-рр. він носив виключно літературний характер. Лише з початком діяльності Кирило-Мефодієвського товариства можна говорити про початок політизації українського національного руху, проте відразу він наштовхнувся на репресії царського режиму [5, с. 11]. Лише в кінці ХІХ ст. в українській газеті «Громадська думка» утвердилась ідея автономії України у складі Російської імперії, зате в силу відсутності в імперії Романових демократичних інституцій здобутки українського національного руху обмежувались лише культурною сферою [5, с. 15].

Аналізуючи розвиток української політичної думки в Галичині, М. Лозинський відносить його початки до праці В. Подолинського «Слово перестороги» (1848 р.). У цій роботі вперше в українській політичній думці піднімалося питання незалежності України, а український національний рух розглядався в контексті загальноєвропейського політичного процесу. Наступною важливою гілкою розвитку українського національного руху в Галичині, на думку М. Лозинського, була діяльність Головної Української Ради, оскільки ця організація зуміла перевести ідею автономії краю з теоретичної площини в практичну [5, с. 18]. Хоча український національний рух в 1848 р. не зміг реалізувати свої плани, проте одержав безцінний досвід парламентської боротьби. Наступною подією, яка значною мірою посилювала позиції українського політикуму в провінції, було прийняття загальноавстрійської конституції 1867 р. Цей документ гарантував як українському, так і усім народам імперії «право зберігати та розвивати свою мову і національну свідомість» [5, с. 19]. Інакше кажучи, українську мову почали використовувати в школах, державних та громадських установах. Автор абстрагує те, що саме австрійський

державний лад, роблячи український народ активним учасником політичного життя конституційної держави, дав йому змогу перетворитися з «етнографічної маси» в націю [5, с. 20]. Порівнюючи розвиток національного руху в обох частинах України, М. Лозинський стверджує, що саме в Галичині програма одержання політичної автономії була наповнена реальним змістом [5, с. 21]. Більш точної думки дотримується сучасний австрійський вчений А. Кеппелер, який наголошує на тому, що в 1890-рр. на західноукраїнських землях завершився перехід до масового національного руху. На відміну від Наддніпрянщини, де через репресії царизму він повернувся до культурницької стадії [3, с. 106–108].

М. Лозинський присвячував декілька розділів своєї роботи аналізу планів Російської імперії щодо Галичини протягом XIX – початку XX ст. Він стверджував, що російська правляча верства хотіла окупувати край не лише через територіальні надбання, основною метою її агресивних дій М. Лозинський вважав прагнення знищити український національний рух на Наддніпрянській Україні. Реалізувати це неможливо було без придушення осередку національного життя в Галичині [5, с. 38]. Подальші кроки Російської імперії протягом I світової війни лише підтверджують цю думку. Російська військова та цивільна влада на окупованих територіях краю провадила політику придушення будь-яких форм українського культурного та політичного життя. Тисячі представників української інтелігенції були арештовані або інтерновані.

Наприкінці свого дослідження М. Лозинський констатував відсутність у держав Четверного союзу планів анексувати українські території, на відміну від Росії, яка вважала Галичину частиною своєї історичної спадщини. Відень та Берлін бачили як одну з основних цілей у I світовій війні ослаблення Російської імперії. Здійснення даних намірів планувались шляхом побудови Української держави. У такій ситуації український національний рух мав спиратися на сили Четверного союзу [5, с. 47].

Михайло Михайлович вважав, що станом на 1916 р. австро-німецькі війська захопили незначну кількість підросійської України, щоб сформувати з неї окремих державний орган. Тому першочергове завдання українського національного руху полягало у виділенні з Галичини та Буковини окремого українського коронного краю. У подальшому до нього мали приєднатись землі Наддніпрянської України. Дане українське державне утворення відіграло роль «Українського П'ємонту» [5, с. 48].

Висновки. Таким чином, у політичних поглядах М. Лозинського протягом I світової війни відбулася трансформація. На початковому етапі світового конфлікту він вважав, що головною метою українського національного руху в Галичині був поділ краю за національною ознакою. При цьому автор не окреслював чітку картину політичного устрою та міжнаціональних відносин з українською провінцією. У подальшому М. Лозинський дещо змінив свої погляди на майбутнє Галичини. Необхідною складовою частиною успіху українського національного руху є об'єднання зайнятих австро-німецькими військами теренів Наддніпрянщини з українськими землями Австрії у єдиний державний орган із центром у Львові, що посилює позиції українського національного руху в протистоянні з поляками та перетворило Галичину на фактичний «П'ємонт» побудови незалежної української держави.

Література:

1. Західно-українська народна республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті / гол. ред. Ярослав Ісаєвич. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2009. 350 с.
2. Кедрин І. Світлі і похмурі роки: «Галичина» М. Лозинського і чому її передруковано. *Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920*. Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. 510 с.
3. Каппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість: Міжвідом. зб. наук. пр.* Київ, 1992. Вип. 1. С. 104–119.
4. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів. Жовква : друкарня оо. Василян, 1926. 738 с.
5. Лозинський М. Галичина в життю України. Відень : Союз Визволення України, 1916. 64 с.
6. Лозинський М. Утворення українського коронного краю в Австрії. Відень : Б. м., 1915. 75 с.
7. Нагірняк А. Науково-історична спадщина М. Лозинського. *Historical and Cultural Studies*. 2016. Volume 3. Number 1. P. 87–91.
8. Осадчук С. Дипломатична діяльність М. Лозинського. *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія юридична*. Львів, 2001. Вип. 36. С. 174–178.
9. Осадчук С. Внесок Михайла Лозинського у розвиток основ конституційного права. *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія юридична*. Львів, 2000. Вип. 35. С. 147–154.
10. Сухий О. Історія Галичини в наукових працях Михайла Лозинського. *Галичина: Між Сходом і Заходом: Нариси історії XIX – початку XX ст.* Львів : Львівський державний університет ім. І. Франка : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. С. 162–178.
11. Шевчук В., Тараненко М. Історія української державності: Курс лекцій. Київ : видавництво Либідь, 1999. 480 с.